

*Прот. Димитрій Григорак,
кандидат богослов'я*

Києво-Печерська Лавра — колыска християнської науки на Русі

Велику силу має духоносне слово християнської науки, великим є його значення для нашого історичного розвитку. Знаменно, що дослідники ХХ ст. наголошували на визначальній ролі попередниці нашої Духовної Академії, славетної Києво-Могилянської колегії (та братського руху загалом) у переможному завершенні визвольної війни: “Акт перемоги інтелектуальної підготував перемогу військову Богдана Хмельницького”¹.

Але чи не билишу силу має **духовний приклад, моральна дія**, що формує народну душу, облагороджує, очищає її? Пригадаймо загальновідомі слова св. Іоанна Златоуста: “По-настоящему нам не следовало бы иметь и нужды в помощи Писания, а надлежало бы вести жизнь столь чистую, чтобы вместо книг служила нашим душам благодать Духа и чтобы, как те исписаны чернилами, так и наши сердца были исписаны Духом. Но так как мы отвергли такую благодать, то воспользуемся уже хотя бы вторым путем. А что первый путь был лучше, это Бог показал словом и делом”².

На Русі 950 років тому постав один із всесвітніх центрів “очищення сердець” — Свято-Успенська Києво-Печерська Лавра. Тут маємо новий тип монастиря; тут — великі приклади дійсно християнського світорозуміння і практичної моралі; тут — духоносні джерела, які неможливо знищити.

Нам не треба десь далеко шукати зразків пастирського служіння. Благословення, отримане святим Антонієм Києво-Печерським від афонського ігумена, знаменувало монашеську стежу зі Святої Гори на Київські кручі. Руського послушника нарекли на Афоні ім'ям знаменитого єгипетського самітника св. Антонія, але провістили, що завдяки йому “багато людей стануть чорноризями”. Як відомо, саме св. Антоній започаткував руське старчество; він зумів забезпечити духовну незалежність свого монастиря у ще напівварварській країні, явив небачену моральну висоту у стосунках з владою, і зрештою утвердив на Русі ідеали істинної Христової моралі.

Якщо св. Антоній більшою мірою явив прихований, містичний аспект християнського наслідування Христа, то св. Феодосій втілює відкрите світові і людям, безумовно світле і водночас земне, діяльне начало. “Земний ангел і небесний чоловік”, — як називає його печерський книжник, Феодосій убогим втікачем прийшов до Києва, обійшов усі монастирі, але ніде не був прийнятий. Лише Антоній з першого погляду прозрів у ньому майбутнього святого.

Усі Києво-Печерські подвижники, учні святих Антонія і Феодосія, неповторно своєрідні у своїх Богом даних талантах і святих трудах. Серед них св. Нестор Літописець, великий давньоруський письменник і агіограф. Якщо св. Нестор складає книги, то св. Іларіон їх переписує. День і ніч пише він книги у келії св. Феодосія, а той тихо співає псалми і пряде нитки для палітурок. У сусідній келії трудиться св. Аліпій-іконописець, який разом з грецькими майстрами був свідком чудесного самостворення мозаїчної ікони Пресвятої Богородиці, а згодом уславився суворим і творчим життям своїм. Св. Агапіт, “лікар безвідплатний”, лікував молитвою та відваренням зіллям, а зціляв усіх, навіть напоєного смертельною отрутою. (Грошей же не брав навіть від князів.) Св. Прохор Лободник теж, як відомо, врятував безліч людей — не від хвороби, а від голодної смерті. Коли він вступив до

монастиря, то добровільно відмовився від хліба, замінивши його лободою. А в голодні роки св. Прохор годував цим своїм хлібом і ченців, і мирян; коли ж під час міжусобних воєн зникла у Києві сіль, він перетворив попіл на сіль і роздав бідним киянам.

А св. Матвій Прозорливий, св. Мойсей Угрин, св. Марк Печерник — усі святі подвижники, затворники, чудотворці Києво-Печерські! Відтоді як були явлені їх святі моці, розпочався новий етап благодатної діяльності нашої Лаври. У її печерах навічно оселилася чудотворна сила нетлінних мошей святих угодників — і це один з дарів Господа, вимолених св. Феодосієм усієї братії монастирській.

Тут, у Києво-Печерській обителі, започатковано історичні начала вітчизняної духовності та святості, аби виявився, усвідомився і зміцнів у людях вічний закон, що його записано “на плотяних скрижалях серця” (2 Кор. 3,3).

Великою честю і великим щастям для нашої Академії є те, що нині вона розміщена у лаврських стінах, де просіяло “бесчисленное множество добродетельных мысленных звезд”³.

Богослов'я, — цю науку з наук — у Києві почали викладати з XVII ст., власне, з 80-х років XVII ст. існує окремий і сталий клас богослов'я у Києво-Могилянській колегії, — найвищий з усіх класів, слухачі якого отримували офіційну назву студентів. Тут навчалися, крім українців і білорусів, росіяни, румуни, болгар, серби, греки, навіть араби...⁴. Тут був осередок освіти для всього православно-світу; за цим зразком започатковували в себе школи інші православні народи, головним чином росіяни. Тож мусимо усвідомлювати, яка відповідальність лежить на всіх нас, наступниками яких традицій ми є!..

Щодо богословських традицій нашого навчального закладу, то слід ще раз підкреслити, що вони є дуже міцні і дуже давні.

На щастя, і в недавньому минулому Київська Духовна Академія мала викладачів, якими могла пишатися. Один з них —

служений професор Київської Духовної Академії, доктор богослов'я М. Олесницький. Він був не лише автором підручника морального богослов'я, який неодноразово перевидавався у Санкт-Петербурзі⁵, а створив також посібники з педагогіки, за якими навчалися і гімназисти, і вихователі, і батьки⁶. 28 вересня 1884 року (за ст. ст.) він виголосив на акті Київської Духовної Академії промову “Нравственный прогресс”, яка багато в чому не втратила актуальності і сьогодні.

М. Олесницький, блискучий знавець Святого Письма, християнської та всесвітньої історії, дуже часто звертався до сучасних проблем: прогресу, воєн, взаємин людини з природою... Він нагадував своїм сучасникам про долю Прометея, ідеалізованого культурним світом міфологічного героя: Прометей викрав вогонь з неба, приніс людям культуру і цивілізацію, але не зробив їх кращими і благочестивішими. Покараний за це, він був прикутий до скелі, і шуліка щодня довбав гострим дзьобом його печінку. Олесницький вбачав у цьому образі не лише алегоричне зображення долі людства, що бездумно кинулося на шлях матеріального прогресу. Це також і “образ людського серця, яке з'їдають самолюбство і пристрасті”...⁷

Зауважимо, що згаданий підручник професора Олесницького з морального богослов'я закінчується такими словами: “Патріотизму або любові до вітчизни протистоїть той космополітизм, який марить цілим світом, але нехтує своїм власним народом і державою, або який принижує свій народ і свою державу перед іншими країнами та народами”⁸. Це ще один приклад того, які актуальні питання порушував наш попередник, професор морального богослов'я Київської Духовної Академії М. Олесницький. Він звертався до найбільш тривожних і складних запитань свого часу: досліджуючи психологічні корені песимізму, критично аналізував філософську систему Шопенгауера; роз'яснював антихристиянську суть філософії популярного на той час Ніцше;

вказував на зв'язок між формалізмом і деспотизмом (на прикладі Канта); особливо докладно розтлумачував причини і злочини самогубства, яке і тоді, на жаль, було великим соціальним лихом.

Цей невеличкий історичний екскурс мав на меті підкреслити незаперечну істину: без християнської релігії суспільство не може мати дійсної моральності. Але щоб зміцнити цей зв'язок, потрібно плекати пам'ять про наших вчителів, попередників. Вважаю, що на ознаменування славного ювілею Київської Духовної Академії слід подбати про створення музею, в якому було б відтворено етапи історії Академії, представлено її найбільш гідних професорів та вихованців, їхню літературно-богословську спадщину. Це було б з нашого боку і моральною дією, і прикладом для майбутніх наших наступників.

Бібліографічні зноски:

1. Антонович Д., Лотоцький О. Українська книга. // Українська культура: Лекції за ред. Дмитра Антоновича. К., 1993. С. 117.
2. Беседа на Евангелие от Матфея 1, 1. // Св. отца нашего Иоанна Златоуста, архиепископа Константинопольского. Творения в русском переводе. Т. 7. СПб., 1901. С. 5–6.
3. Патерик Печерский. К., 1902. Предисловие к читателю. С. 15–16.
4. Біднов В. Школа й освіта на Україні. // Українська культура... С. 55.
5. Див., наприклад: Нравственное богословие, или христианское учение о нравственности. Изд. 4-е. СПб., 1907.
6. Див.: Олесницький М., проф. Курс педагогики. Руководство для женских институтов и гимназий... К., 1887.
7. Олесницький М. Нравственное богословие... Указ. изд. С. 10.
8. Там же. С. 281.